
ŠTÚDIE

BITKA PRI MYRIOKEFALONE, 1176: POSLEDNÁ OFENZÍVA MANUELA KOMNÉNA

MARTIN KONEČNÝ

KONEČNÝ, M.: The Battle of Myriokephalon, 1176: The Last Offensive Campaign of Manuel Komnenos. *Vojenská história*, 2, 15, 2011, pp. 3-19, Bratislava.

This contribution describes famous battle of Myriokephalon (1176) between Byzantines under commander Emperor Manuel Komnenos and Seljuks under commander Sultan Kilidj Arslan II. In the first part of this article author describes political situation of Byzantine Empire in the East in 1143 – 1176, including first war with Seljuk Sultanate of Rum in 1146, offensive campaign against Antioch in 1158 – 1159 and peace treaty between Manuel and Kilidj Arslan II. in 1161. The main part of this contribution is dedicate to describe the course of battle of Myriokephalon, situated in modern Turkey. The battle put a stop to byzantine offensive campaigns against Seljuk Sultanate of Rum.

Military history. Byzantium. Seljuk Sultanate of Rum, Manuel Komnenos, Kilidj Arslan II., Myriokephalon.

Bitka pri Myriokefalone medzi Byzantíncami a seldžuckými Turkami, ktorá sa odohrala 17. septembra 1176, patrí k najznámejším v tisícročnej byzantskej histórii. Už doboví autori ju považovali za porovnateľnú s tragickou bitkou pri Mantzikerte, ku ktorej došlo o storočie skôr (26. augusta 1071).¹ Vyplyvalo to z postoja cisára Manuela Komnéna, ktorý svoj osud prirovnal k osudu cisára Romana IV. Diogéna, ktorého Seldžuci porazili a zajali pri Mantzikerte. Byzantínci vnímali Mantzikert ako jednu z najhorších vojenských porážok a bitka pri Myriokefalone sa Manuelovi, pochopiteľne, zdala rovnako zdrvivúcou prehrou.²

Ako si neskôr ukážeme, dôsledky oboch bitiek boli pre Byzantskú ríšu odlišné a stotožno-

¹ Porážku pri Myriokefalone prirovnal k Mantzikertu už samotný cisár Manuel Komnénos, ako o tom referuje byzantský historik Niketas Choniates vo svojom diele. Toto prirovnanie sa postupne zaužívalo a pridržovali sa ho nielen byzantskí autori, ale aj niektorí moderní bádatelia. Pozri CHONIATES, Niketas. *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*. Translated by Harry J. Magoulias. Detroit : Wayne State University Press, 1984, s. 108.

² K bitke pri Mantzikerte pozri FRIENDLY, Alfred. *The Dreadful Day: The Battle of Mantzikert 1071*. London : Hutchinson, 1981; CHEYNET, J. C. Mantzikert : Un désastre militaire? In *Byzantion*, 50, 1980, s. 410- 438 alebo našu aktuálnu štúdiu KONEČNÝ, Martin. Mantzikert 1071. In *Historický obzor*; 22, 2011, č. 3/4, s. 64-72.

vane Mantzikertu s Myriokefalonom je v modernej historiografii už prekonané. Táto štúdia má za cieľ vykresliť nielen samotnú bitku pri Myriokefalone za pomoci zachovaných byzantských písomných prameňov, ale zároveň poukázať aj na udalosti, ktoré bitke predchádzali. Preto sa podstatná časť štúdie venuje zahraničnej politike cisára Manuela Komnéna na Východe v rokoch 1143 – 1176. Domnievame sa, že bez tohto priblíženia dôležitých faktov by bol popis samotnej bitky neúplný a bez širších súvislostí.

PRAMENE A LITERATÚRA

Bitku pri Myriokefalone spomínajú dva najdôležitejšie byzantské písomné pramene mapujúce vládu Jána II. Komnéna (1118 – 1143) a jeho syna Manuela I. Komnéna (1143 – 1180). Ide o diela známych byzantských historikov Jána Kinnama³ a Niketu Choniata.⁴ Oboch autorov a ich diela si aspoň stručne predstavíme. Ján Kinnamos sa narodil v roku 1143, zrejme krátko po smrti cisára Jána II. Komnéna. Za vlády Manuela Komnéna sa stal cisárskym úradníkom a zúčastnil sa niekoľkých diplomatických ciest i vojenských ťažení (určite v 60. rokoch 12. storočia v bojoch s Uhorskom). Charles M. Brand predpokladá, že Kinnamos bol očitým svedkom bitky pri Myriokefalone a patrili k tým šťastlivcom, ktorí ju prežili a vrátili sa späť do hlavného mesta ríše.⁵ Práve tu, v Konštantínopole, napísal Kinnamos historické dielo (dnes sa uvádza najčastejšie pod skráteným názvom *Epitomé*) v priebehu rokov 1180 – 1182, teda už v čase panovania Manuelovho syna, Alexia II. Komnéna.⁶ Dielo mapuje vládu Jána II. a Manuela a je vymedzené rokmi 1118 – 1176. Predpokladá sa, že Kinnamos písal aj o situácii po Manuelovej smrti, táto časť zápisiek sa ale do dnešných čias nezachovala. Žiaľ, Kinnamovo *Epitomé* síce končí rokom 1176, ale priebeh bitky pri Myriokefalone už priamo nezobrazuje. Svoje rozprávanie autor končí pochodom byzantského vojska k hraniciam Rumského sultanátu (oficiálny názov seldžuckého štátu v Malej Ázii) v lete roku 1176.⁷

Autor diela *Chroniké diégésis*, Niketas Choniates, bol mladší ako Ján Kinnamos, narodil sa asi v roku 1155. Pochádzal z maloázijského mesta Chonai a jeho starší brat Michael Choniates bol v rokoch 1182 – 1204 aténskym arcibiskupom.⁸ Už v mladom veku odišiel Niketas do Konštantínopola, kde vyštudoval a stal sa cisárskym úradníkom na dvore Alexia II. Komnéna. Keď sa k moci dostala dynastia Angelovcov (vládla 1185 – 1204), prvý z jej cisárov, Izák II. Angelos si Choniata vybral za osobného sekretára. Niketas Choniates teda v spoločenskom rebríčku získal vyššie postavenie ako Ján Kinnamos a zaradil sa k boha-

³ Dielo Jána Kinnama *Epitomé* bolo preložené do viacerých svetových jazykov. My sme mali k dispozícii anglický preklad, pozri KINNAMOS, John. *Deeds of John and Manuel Comnenus*. Translated by Charles M. Brand. New York : Columbia University Press, 1976.

⁴ Niketas Choniates nazval svoje dielo *Chroniké diégésis* (dnes je známejšie pod názvom *Historia*, ako ho uvádza novodobý editor Jean Luis Van Dieten). Podobne ako Kinnamova práca, aj toto dielo bolo preložené do svetových jazykov. V tejto štúdiu používame anglický preklad, CHONIATES, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, ref. 1.

⁵ KINNAMOS, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, ref. 3, s. 3.

⁶ Tamže, s. 4.

⁷ Tamže, s. 224. Základné informácie k Rumskému sultanátu pozri v *The Encyclopaedia of Islam*. Edited by C. E. BOSWORTH – E. VAN DONZEL – W. P. HEINRICHS – G. LECOMTE. Volume VII. NED – SAM. Leiden : Brill, 1995, s. 601-606.

⁸ CHONIATES, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, ref. 1, s. ix.

tým a vplyvným občanom hlavného mesta.⁹ Jeho kariéru zničila štvrtá križiacka výprava, ktorá v roku 1204 vydrancovala Konštantínopol a Choniates, podobne ako iní vysokopostavení Byzantínci, ušiel do Malej Ázie na dvor Theodora I. Laskarisa, vládcu Nikájskeho cisárstva.¹⁰ Tu, v Nikáji, aj dokončil rozsiahle dielo *Chroniké diégésis* pojednávajúce o Byzantskej ríši v rokoch 1118 – 1206.

Pre nás je dôležité, že na rozdiel od Jána Kinnama, Choniates nám zanechal podrobný popis bitky pri Myriokefalone i pomerov, ktoré nastali bezprostredne po tomto konflikte.¹¹ Je to najdôležitejší byzantský písomný prameň pojednávajúci o nastolenej problematike a jeho výpovednú hodnotu nijako neznižuje fakt, že Choniates sa bitky osobne nezúčastnil, respektíve vtedy nebol ani v cisárskych službách. Jeho vysoká úradnícka funkcia, ktorú neskôr dosiahol, mu umožňovala bezproblémový prístup k cisárskemu archívu, kde mohol potrebné dokumenty nájsť a použiť pri písaní diela.

O bitke pri Myriokefalone sa zmieňujú aj nebyzantské, tzn. najmä latinské pramene. Z nich je najdôležitejšie monumentálne dielo arcibiskupa Viliama z Tyru *Historia rerum in partibus transmaris gestorum*, známejšie pod skráteným názvom *Historia Ierosolymitana*.¹² Pojednáva o histórii Jeruzalemského kráľovstva a križiackych štátov v Palestíne a Sýrii v rokoch 1095 (vyhlásenie 1. križiackej výpravy pápežom Urbanom II., samotné kráľovstvo vzniklo až v roku 1099) až 1184.¹³ Tento prameň je nevyhnutný pre výskum existencie latinských štátov na Blízkom východe v 12. storočí i pre poznanie samotných križiackych výprav, ale nájdeme v ňom aj množstvo informácií o Byzantskej ríši.

Najmä za vlády Manuela Komnéna sa vzťahy medzi Byzanciou a Jeruzalemským kráľovstvom veľmi upevnili a oba štáty medzi sebou dlhodobo spolupracovali. Sám Manuel si za ženu zobral „latinskú“ princeznú Máriu z Antiochie (v roku 1161) a v roku 1171 pozval jeruzalemského kráľa Amalricha I. na oficiálnu návštevu Konštantínopola.¹⁴ Aj Viliam z Tyru mal to šťastie, že sa mohol zúčastniť oficiálnej návštevy hlavného mesta Byzancie ešte za vlády Manuela Komnéna, konkrétne na prelome rokov 1179 – 1180.¹⁵ Viliam sa v Konštantínopole ocitol len tri roky po bitke pri Myriokefalone a informácie o tejto udalosti mal teda pomerne čerstvé. V jeho popise však chýbajú také podrobnosti, aké nájdeme u Choniata. Obsahuje však chválospev na cisára Manuela Komnéna i dôležité informácie o zhoršujúcom sa zdravotnom stave byzantského panovníka na sklonku jeho vlády.¹⁶

⁹ Tamže, s. xiv.

¹⁰ K spomínaným udalostiam a k štvrtej križiackej výprave celkovo pozri napríklad PHILLIPS, Jonathan. *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople*. London : Pimlico, 2005.

¹¹ Choniates venoval vojne medzi Byzantíncami a Seldžukmi celú šiestu knihu svojho diela. Pozri CHONIATES, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, ref. 1, s. 99-112.

¹² Dielo bolo preložené aj do angličtiny a je dostupné pod názvom William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated by E. A. Babcock and A. C. Krey. 2 vols. New York : Columbia University Press, 1943.

¹³ EDBURY, Peter W. – ROWE, John G. *William of Tyre. Historian of the Latin East*. New York : Cambridge University Press, 2008, s. 1.

¹⁴ Pozri RUNCIMAN, Steven. *The Visit of King Amalric I. to Constantinople in 1171*. In KEDAR, B. Z. – MAYER, H. E. – SMAIL, R. C. (Eds.). *Outremer. Studies in the History of the Crusading Kingdom of Jerusalem presented to Joshua Prawer*. Jerusalem : Yad Izhak Ben-Zvi Institute, 1982, s. 153-158.

¹⁵ EDBURY, ROWE, *William of Tyre. Historian of the Latin East*, ref. 13, s. 130.

¹⁶ Tamže, s. 148-149.

Moslimské pramene, ktoré by sa podrobne venovali bitke pri Myriokefalone úplne absentujú. Kvôli tomu v podstate nemôžeme určiť ani veľkosť armády sultána Kilič Arslana II., ktorý Byzantíncov porazil, ani kompletne zloženie seldžuckého vojska. Môžeme sa len domnievať, či mali, alebo nemali Seldžuci početnú prevahu nad byzantskou armádou.

Je potrebné zmieniť sa aj o sekundárnej literatúre súvisiacej s popisovanými udalosťami. Spomedzi štúdií je veľmi dôležitý príspevok Ralpa-Johannesa Lilieho, ktorý skúmal dôsledky bitky pri Myriokefalone na poslednú etapu vlády Manuela Komnéna a ďalší vývoj Byzancie do konca 12. storočia.¹⁷ Vzťahom Byzancie k tureckým štátom sa vo všeobecnosti Lilie zaoberá na inom mieste.¹⁸ Osídľovaním Malej Ázie tureckými nomádmi a definitívnu stratou tejto oblasti v prospech Seldžukov sa venuje Speros Vryonis v rozsiahlej štúdií publikovanej v byzantologickom časopise *Dumbarton Oaks Papers*.¹⁹ Všeobecne o vláde cisára Manuela Komnéna, o jeho zahraničnej politike (aj o vzťahoch k Seldžukom) a cieľoch pojednáva štúdia Paula Magdalina s názvom *The Phenomenon of Manuel I. Komnenos*.²⁰

Spomedzi odborných monografií a syntéz musíme na prvom mieste spomenúť monumentálne dielo Paula Magdalina o Byzancii v dobe panovania Manuela Komnéna, kde, samozrejme, nájdeme aj informácie o bitke pri Myriokefalone.²¹ K dispozícii je aj niekoľko publikácií zaoberajúcich sa vojenstvom Byzancie všeobecne,²² alebo konkrétne za vlády Komnénovcov.²³ V týchto prácach, samozrejme, Myriokefalón nemôže absentovať. Užitočná je aj publikácia Ralpa-Johannesa Lilieho mapujúca vzájomné vzťahy Byzancie a križiackych štátov od roku 1096 do pádu Konštantínopola v roku 1204.²⁴ Proces islamizácie Malej Ázie a jej definitívne ovládnutie Seldžukmi a neskôr Osmanmi popisuje už spomínaný Speros Vryonis a komplexné dejiny Seldžukov spracoval v dnes už klasickej publikácii Claude Cahen.²⁵ Žiaľ, akákoľvek odborná literatúra v slovenčine k tejto téme

¹⁷ LILIE, Ralph-Johannes. Die Schlacht von Myriokephalon (1176): Auswirkungen auf das byzantinische Reich im ausgehenden 12. Jahrhundert. In *Révue des études byzantines*, 35, 1977, s. 257-275.

¹⁸ LILIE, Ralph-Johannes. Twelfth-Century Byzantine and Turkish States. In *Byzantinische Forschungen*, 16, 1991, s. 35-51.

¹⁹ VRYONIS, Speros Jr. Nomadization and Islamization in Asia Minor. In *Dumbarton Oaks Papers*, 29, 1975, s. 41-71.

²⁰ MAGDALINO, Paul. The Phenomenon of Manuel I. Komnenos. In *Byzantinische Forschungen*, 13, 1988, s. 171-199.

²¹ MAGDALINO, Paul. *The Empire of Manuel I. Komnenos, 1143 – 1180*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002.

²² Napríklad HALDON, John. *The Byzantine Wars*. Brimscombe Port Stroud : The History Press, 2008, HALDON, John. *Byzantium at War: AD 600 – 1453*. Oxford : Osprey Publishing, 2002 alebo HALDON, John. *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565 – 1204*. London : Routledge, 1999.

²³ BIRKENMEIER, John. *The Development of the Komnenian Army 1081 – 1180*. Leiden-Boston-Köln : Brill, 2002.

²⁴ LILIE, Ralph-Johannes. *Byzantium and the Crusader States 1096 – 1204*. New York : Oxford University Press, 2001.

²⁵ VRYONIS, Speros Jr. *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*. Berkeley-Los Angeles-London : University of California Press, 1971; CAHEN, Claude. *Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History c. 1071 – 1330*. New York : Taplinger Publishing Company, 1968.

úplne absentuje. Aj preto sme sa rozhodli túto problematiku spracovať a urobiť ju dostupnou i pre slovenského čitateľa.

ZAHRANIČNOPOLITICKÁ SITUÁCIA BYZANCIE NA VÝCHODE ZA VLÁDY MANUELA KOMNÉNA (1143 – 1176)

Paul Magdalino v jednej zo spomínaných štúdií vyslovil názor, že Manuel sníval po nástupe na trón v roku 1143 absolútne nereálny sen o obnovení hraníc impéria z čias slávneho cisára Justiniána I. (527 – 565).²⁶ Justinián si stanovil prioritu dobyť naspäť územia, o ktoré ríša prišla ešte v dôsledku vpádu germánskych kmeňov v 5. storočí.²⁷ Počas jeho dlhšej vlády bojovali byzantské armády na Pyrenejskom polostrove, v severnej Afrike i v dnešnom Taliansku a rozšírili hranice impéria od Gibraltáru na západe až po Eufrat na východe.

Byzancia, ktorú Manuelovi zanechal jeho otec Ján II., sa rozlohou vonkoncom nemohla porovnávať s Justiniánovým impériom. Na severe bol prirodzenou hranicou rieša Dunaj, na juhu ostrovy v Egejskom mori, na západe patrilo Byzancii pobrežie dnešného Albánska a Čiernej hory a na východe mala Byzancia reálnu moc v maloázijskej Kilíkii a formálne i v sýrskej Antiochii. Už od čias Alexia Komnéna (1081 – 1118) bol jadrom ríše Balkán a, samozrejme, Konštantínopol, ako hlavné mesto a najväčšie kresťanské mesto na starom kontinente.²⁸ Malá Ázia už nenadobudla takú dôležitosť, akú mala do polovice 11. storočia, kým ju nezačali pustošiť seldžucké nájazdy. Byzantínci sa však nikdy nevzdali myšlienky znovudobytia čo najväčšieho územia naspäť do svojich rúk, a tejto stratégie sa držal aj Alexios, aj jeho syn Ján II.

V rovnakej politike na Východe pokračoval aj cisár Manuel, aj keď jeho územné zisky v Malej Ázii už neboli také výrazné ako v dobách Jána II. Manuel však bol odhodlaný brániť východnú hranicu Byzancie za každú cenu a za istých okolností neváhal podniknúť aj nákladné ofenzívne ťaženia na územie moslimských susedov.²⁹ Manuel kládol dôraz na vybudovanie dôležitých oporných bodov, pomocou ktorých by ovládol strategicky významné oblasti Paflagóniu, Frýgiu a Kilíkiu (v hraničnom pásme Byzancie a moslimských štátov, všetky uvedené lokality sa nachádzajú v dnešnom Turecku). Udržanie Kilíkie bolo životne dôležité pre suchozemské spojenie so Sýriou a najmä Antiochiou, ktorú sa Manuel (podobne ako jeho otec) snažil definitívne pripútať k Byzantskej ríši.³⁰

Pretrvávajúcim problémom Byzantíncov v Malej Ázii ostávali aj v polovici 12. storočia veľké skupiny voľne sa pohybujúcich nomádov, ovládané vlastnými náčelníkmi, nerešpektujúcimi moc seldžuckého sultána z Ikonía (uvádza sa aj názov Konya, dnes rovnomenné mesto v Turecku), ani Danišmendovského emira (emirát sa rozkladal v dnešnom severovýchodnom Turecku).³¹ Ich útokom odolali len dobre opevnené mestá a pevnosti, keďže na ich zdolanie by nomádi potrebovali obliehacie stroje, ktorými nedisponovali. Krátko

²⁶ MAGDALINO, *The Phenomenon of Manuel I. Komnenos*, ref. 20, s. 177.

²⁷ K cisárovi Justiniánovi pozri MEIER, Mischa. *Justinián. Život a vláda východořímského cisára*. Červený Kostelec : Nakladatelství Pavel Mervart, 2009.

²⁸ LILIE, *Twelfth-Century Byzantine and Turkish States*, ref. 18, s. 43-44.

²⁹ MAGDALINO, *The Phenomenon of Manuel I. Komnenos*, ref. 20, s. 180-181.

³⁰ Tamže, s. 181.

³¹ VRYONIS, *Nomadization and Islamization in Asia Minor*, ref. 19, s. 45. K Danišmendovcom pozri *The Encyclopaedia of Islam*. Edited by B.LEWIS – CH. PELLAT – J. SCHACHT. Volume II. C-G. Leiden : Brill, 1991, s. 110-111.

po nástupe Manuela na trón bolo vystavené týmto nájazdom obyvateľstvo Frýgie a Lýdie v západnej časti Malej Ázie. Niektoré bandy kočovníkov postupovali v oblasti prameňov veľkej rieky Maiandros (dnes Menderes) a vyplienili tamojšie sídla, ľudí povraždili, alebo vzali do otroctva.³² Trestná výprava cisára Manuela na seba nenechala dlho čakať. Byzantská armáda urýchlene postupovala do ohrozených oblastí s cieľom vytlačiť Turkov za hranice ríše a preniesť boj na územie Rumského sultanátu. Manuel dokonca plánoval zaútočiť na sultánove hlavné mesto Konyu, aby tak definitívne odstránil „seldžucký problém“. Pri meste Filomelion (dnes Aksehir v Turecku) uštedril Seldžukom porážku a donútil sultána Mas'uda I. (vládol 1116 – 1155) stiahnuť sa na východ. Podľa Choniata však toto víťazstvo zaplatil Manuel zranením na nohe, kde ho zasiahol jeden z tureckých lukostrelcov.³³ Ani zranenie nezabránilo Manuelovi v pokračovaní ťaženia a Byzantínci postupovali ku Konyi, ktorú onedlho obľahli. Manuelovu armádu však neustále napádalo nielen pravidelné sultánovo vojsko, ale aj spomínané bandy kočovníkov, ktoré jej spôsobovali veľké straty. Dlhodobé obliehanie mesta sa tak v súčasnej situácii ukázalo ako nemožné. Manuel prikázal svojim oddielom ustúpiť a vrátiť sa na byzantské územie. Prvá výprava proti sultanátu v roku 1146 tak nedopadla úspešne, Konyu sa dobyť nepodarilo.³⁴

Už o rok neskôr čelila Byzancia ďalšej (tentoraz skôr potenciálnej) hrozbe, a to vojskám križiakov tiahnúcich cez Balkán a Malú Áziu do Sýrie. Táto druhá križiacka výprava bola oficiálne vyhlásená v roku 1146 pápežom Eugenom III. ako reakcia na to, že vládca severného Iraku a severnej Sýrie Imád ad-Dín Zengí dobyl Edessu (dnes Urfa vo východnom Turecku), hlavné mesto križiackeho štátu Edesské grófstvo.³⁵ Na čele výpravy stáli francúzsky kráľ Ľudovít VII. a nemecký kráľ Konrád III.³⁶ V porovnaní s prvou križiackou výpravou tu bol z byzantského pohľadu veľmi podstatný rozdiel – kým Alexios Komnénos v prvej polovici 90. rokov 11. storočia žiadal pápeža a západoeurópskych panovníkov o pomoc v boji proti Seldžukom a Pečenehom (čo vyústilo do prvej križiackej výpravy v rokoch 1096 – 1099), Manuel druhú výpravu západoeurópskych kresťanov nijako neinicioval a obával sa negatívnych následkov pre vlastnú ríšu. Napriek tomu sa snažil križiakom vychádzať v ústrety a oboch európskych kráľov veľmi srdečne privítal v Konštantínopole.³⁷

Manuel obom kráľom poradil, aby do Sýrie postupovali územím, ktoré ovládajú Byzantínci, respektíve, ktoré nie je veľmi vzdialené od byzantských pevností, kde boli posádky, ktoré by im v prípade potreby mohli prísť na pomoc (pochod by bol síce dlhší, ale bezpečnejší).³⁸ Križiáci sa však rozhodli pustiť po stopách prvej výpravy, no už od začiatku pochodu ich stíhali pohromy v podobe nedostatku zásob, dezercíí, chorôb a menších šarvátok s nomádmi. Skaza sa zavŕšila porážkou križiakov južne od Dorylea (dnes Eskisehir v Turecku) v októbri 1147.³⁹ Zvyšok výpravy sa potom snažil presunúť na územia kontrolované Byzantíncami, kde nehrozilo bezprostredné nebezpečenstvo. V Attalei (dnes

³² Tieto skutočnosti spomínajú obaja byzantskí historici. Pozri KINNAMOS, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, ref. 3, s. 38-40 a CHONIATES, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, ref. 1, s. 31.

³³ CHONIATES, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, ref. 1, s. 31.

³⁴ BIRKENMEIER, *The Development of the Komnenian Army 1081 – 1180*, ref. 23, s. 103-105.

³⁵ NICOLLE, David. *Druhá křížová výprava 1148. Pohroma před branami Damašku*. Praha : Grada Publishing, 2010, s. 15.

³⁶ Tamže, s. 17-18.

³⁷ MAGDALINO, *The Empire of Manuel I. Komnenos, 1143 – 1180*, ref. 21, s. 46-47.

³⁸ Tamže, s. 50.

³⁹ NICOLLE, *Druhá křížová výprava 1148*, ref. 35, s. 46-47.

Antalya na juhu Turecka) sa križiacke vojsko opäť rozdelilo, časť odplávala do Antiochie na prenajatých lodiach a časť vojska čakal náročný pochod popri pobreží. Nie je našim cieľom podrobne popisovať celé ťaženie, pristavíme sa teda len pri výsledkoch výpravy. V júli 1148 sa križiaci pokúsili dobyť Damask v Sýrii, no obliehanie bolo neúspešné. Výprava nedosiahla žiadny zo stanovených cieľov – Edessa ostala v moslimských rukách a križiaci nezískali v Sýrii žiadne nové územia.

V Manuelovej zahraničnej politike však došlo po týchto udalostiach k zásadnej zmene. Cisár si uvedomil, že prvá križiacka výprava nebola ojedinelou udalosťou a že kedykoľvek sa križiacke štáty v Sýrii a Palestíne ocitnú v nebezpečenstve, môžu nasledovať ďalšie podobné ťaženia európskych feudálov na Východ.⁴⁰ Na túto skutočnosť reagoval Manuel výraznou prozápadnou orientáciou svojej zahraničnej politiky a dobre ju charakterizuje spojenectvo s nemeckým kráľom Konrádom III., ktorého základy boli položené počas Konrádovho liečenia v Konštantínopole od januára do marca 1148. Spojenectvo Byzancie a Svätej ríše rímskej nemeckého národa bolo spečatené na Vianoce 1148.⁴¹ Obojstranne dobré vzťahy však vydržali len do polovice 50. rokov 12. storočia. V roku 1152 totiž Konrád III. zomrel a jeho nástupca Fridrich I. Barbarossa (1152 – 1190) začal postupne uplatňovať politiku nezlučiteľnú s Manuelovými predstavami o spojenectve a spolupráci. Od konca 50. rokov sa vzťahy oboch panovníkov už len zhoršovali a nakoniec prerástli do dlhotrvajúceho nepriateľstva.⁴²

Koncom 50. rokov obrátil Manuel svoju pozornosť opäť na Východ a usiloval sa vyriešiť dávny problém, s ktorým zápasil už jeho otec – definitívne pripútať Antiochiu k Byzantskej ríši. Vodcovia prvej križiackej výpravy totiž zložili sľub cisárovi Alexiovi Komnénovi, že všetky bývalé byzantské mestá, ktoré počas ťaženia dobyjú, vrátia naspäť do jeho rúk.⁴³ Najmarkantnejším príkladom nedodržania dohody boli Edessa a Antiochia, ktorých sa križiaci zmocnili a urobili z nich centrá svojich štátov – Edesského grófstva a Antiochijského kniežactva.

V roku 1153 si Konstancia, vdova po antiochijskom kniežati Raymondovi z Poitiers, zobrala za manžela chudobného rytiera Rainalda z Châtillonu, ktorý sa tak stal novým kniežaťom Antiochie.⁴⁴ Rainald prišiel do Sýrie ešte s križiackym vojskom Ľudovíta VII., no po skončení výpravy sa nevrátil do Francúzska, ale ostal v Levante.⁴⁵ Veľmi rýchlo po nástupe na kniežací stolec získal Rainald povest' obávaného a nebezpečného muža. Nešťitil sa dokonca mučiť antiochijského patriarchu, ktorý mu odmietal vydať cirkevné poklady, no najviac sa „preslávil“ zničujúcim nájazdom na byzantský ostrov Cyprus, ktorý podnikol so svojim spojencom, arménskym princom Torosom. Byzantská posádka takýto útok vôbec nečakala a nezmohla sa na výraznejší odpor. Dobyvatelia povraždili stovky ľudí, aj mní-

⁴⁰ MAGDALINO, *The Phenomenon of Manuel I. Komnenos*, ref. 20, s. 182.

⁴¹ ANGOLD, Michael. *The Byzantine Empire 1025 – 1204. A political history*. New York : Longman, 1984, s. 170.

⁴² Tamže, s. 178-184. Pre viac informácií o slávnom nemeckom kráľovi a neskôr cisárovi Fridrichovi Barbarossovi pozri monografiu OPLL, Ferdinand. *Fridrich Barbarossa. Císar a rytíř*. Praha : Paseka, 2001.

⁴³ NICOLLE, David. *První křížová výprava 1096 – 1099. Dobyti Svaté země*. Praha : Grada Publishing, 2007, s. 31.

⁴⁴ HAMILTON, Bernard. *The Leper King and his Heirs. Baldwin IV. and the Crusader Kingdom of Jerusalem*. New York : Cambridge University Press, 2005, s. 104.

⁴⁵ Pre viac informácií o tomto kontroverznom vládcovi pozri HAMILTON, Bernard. The Elephant of Christ: Reynald of Châtillon. In *Studies in Church History*, 15, 1978, s. 97-108.

chov, ženy a deti a odviekli si z Cypru obrovskú korisť. Tento masaker kresťanov na Cypre vyvolal obrovské pobúrenie nielen v Konštantínopole, ale aj vo Svätej zemi a odsúdil ho aj jeruzalemský kráľ Balduin III.⁴⁶

Manuelova reakcia síce neprišla okamžite, ale bola o to tvrdšia. Po ukončení vojenských ťažení na Apeninskom polostrove presunul cisár väčšiu časť svojich armád do Malej Ázie s cieľom znovu obsadiť celú Kilíkiu (niektoré pevnosti v tejto oblasti už totiž dobyl spomínaný arménsky princ Toros) a potrestať antiochijské knieža za jeho trúfalosť. V Kilíkii obrovská byzantská armáda veľmi rýchlo prinútila Torosa na ústup do hôr a obsadila mestá Anazarbos, Toprakkale, Adanu, Tarsus a Mopsuestiu (všetky na území dnešného juhovýchodného Turecka).⁴⁷ Arméni boli porazení a Kilíkiu sa takmer celá ocitla znovu pod kontrolou Byzantíncov. Ostávalo ešte dokončiť záležitosť s Rainaldom, ktorú si však Manuel odložil na nadvládajúci rok 1159 a zimu strávil v meste Mopsuestia.

Rainald veľmi rýchlo zistil, že v tomto boji ostal bez spojencov – pomoc nemohol očakávať ani od Torosa, ani od Balduina III., a už vôbec nie od moslimského vládcu Núr ad-Dína (nástupcu Zengiho). Vedel, že jeho armáda sa s tou byzantskou nemôže porovnávať, a tak mu neostávalo iné, len vyslať k cisárovi mierové poslanstvo. To však Manuel okamžite odmietol. Rainald vyskúšal poslednú možnosť, a tá mu vyšla – obliekol si kajúcny odev pustovníka a vybral sa do Mopsuestie, kde na kolenách prosil cisára o odpustenie. Manuel ospravedlnenie tentoraz prijal, s tým, že Rainald mu musí okamžite zložiť vazalskú prísahu a už nikdy nepozdvihne zbrane proti Byzantíncom. Súčasťou dohody bolo aj nahradenie latinského patriarchu v Antiochii byzantským a dislokovanie stálej byzantskej vojenskej posádky v meste. Za týchto podmienok si Rainald mohol ponechať titul antiochijského kniežaťa. Ťaženie na Východe Manuel zavŕšil slávnostným triumfom v Antiochii (v apríli 1159), ktorú sa mu aspoň formálne podarilo získať do svojich rúk.⁴⁸ Bolo to naposledy, čo sa byzantská armáda v plnej sile objavila v severnej Sýrii.

Ešte pred začiatkom expedície do Kilíkie uzavrel Manuel mierovú zmluvu s novým seldžuckým sultánom Kilič Arslanom II. (vládol 1155 – 1192). Bol to z jeho strany pochopiteľný ťah, cisár potreboval sústrediť všetky dostupné sily na boj proti Torosovi a Rainaldovi, a chcel prejsť Malou Áziou bez zbytočných šarvátok so Seldžukmi. Cestou do Kilíkie sa nič vážne nestalo, ale počas návratu do Konštantínopola došlo k niekoľkým zrážkam so seldžuckým vojskom. Manuel na to zareagoval v roku 1160 odvetnou výpravou, na ktorú povolal aj pomocné oddiely z Antiochie a Jeruzalema. Sultán Kilič Arslan II. sa cítil ohrozený zo západu Byzantíncami a z východu spojeným vojskom Antiochijského kniežactva a Jeruzalemského kráľovstva, a nakoniec požiadal cisára o mier.⁴⁹ Manuel súhlasil a mierová zmluva z roku 1161 bola spečatená o rok neskôr počas oficiálnej návštevy Kilič Arslana II. v Konštantínopole.⁵⁰ Sultán bol cisárovým osobným hosťom celých 80 dní, ktoré boli vyplnené nielen rokovaniami, ale aj oslavami, ceremoniami a grandióznymi hrami v mestskom hipodróme. Návšteva Kilič Arslana II. v Konštantínopole bola neskutočne

⁴⁶ HARRIS, Jonathan. *Byzantium and the Crusades*. London : Hambledon Continuum, 2007, s. 105-106.

⁴⁷ LILIE, *Byzantium and the Crusader States 1096 – 1204*, ref. 24, s. 176-177.

⁴⁸ KINNAMOS, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, ref. 3, s. 142-143.

⁴⁹ LILIE, *Byzantium and the Crusader States 1096 – 1204*, ref. 3, s. 183.

⁵⁰ Túto udalosť veľkého významu podrobne popisuje historik Niketas Choniates. Pozri CHONIATES, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, ref. 1, s. 67-69. Pozri aj CAHEN, *Pre-Ottoman Turkey*, ref. 25, s. 101.

nákladnou záležitosťou aj na byzantské pomery. Manuel obdaroval sultána klenotmi z cisárskej pokladnice, Choniates spomína luxusné náramky, náhrdelníky, drahokamy, vzácne látky a ďalšie cennosti.⁵¹ Za to sultán sľúbil mať rovnakých priateľov i nepriateľov ako cisár, vrátiť cisárovi niektoré významné mestá a pevnosti v Anatólii obsadené Seldžukmi, pomôcť v prípade potreby cisárovi so svojou armádou a konečne rázne zasiahnuť proti nomádom, ktorí pustošili byzantské územie na západe Malej Ázie.⁵² Pozície Byzancie v Malej Ázii po tejto dohode opäť vzrástli, sultanát nepredstavoval žiadne nebezpečenstvo, Arméni v Kilíkii po poslednej trestnej výprave ostávali v defenzíve a emirát Danišmendovcov sa už nachádzal v úpadku, a pre Byzanciu nebol súperom. Východná hranica Byzancie tak bola v 60. rokoch 12. storočia stabilná, len občas ju narušili vpády nomádskych bánd, ktoré však boli rýchlo odrazené.

Mierová zmluva medzi Manuelom a Kilič Arslanom II. bola výhodná pre obe strany. Cisár si uvoľnil ruky v Ázii a mohol sa venovať posilňovaniu pozícií Byzancie v Európe, čo v tomto období znamenalo bojovať so Srbskom, Uhorskom a na diplomatickom poli najmä s Fridrichom Barbarossom. Kilič Arslan II. zase upevňoval moc svojho štátu v Malej Ázii na úkor rozpadávajúceho sa Danišmendovského emirátu. Danišmendovci už neboli ani pre sultána vážnejšou hrozbou a obávať sa nemusel ani cisára Manuela, s ktorým mal podpísanú dlhoročnú mierovú zmluvu. Potenciálne nebezpečenstvo hrozilo iba od Núr ad-Dína, moslimského vládcu severnej Sýrie, ktorý bol spojencom Danišmendovcov a v prípade potreby mohol vojensky zasiahnuť na obranu ich emirátu.⁵³ Situácia v Malej Ázii i na Blízkom východe sa radikálne zmenila v roku 1174, keď zomrel obávaný Núr ad-Dín i jeruzalemský kráľ Amalrich I. Kilič Arslan II. sa už nemusel báť mocného súpera a okamžite zaútočil na svojho severného suseda. Sultán obsadil mestá Sebasteiu a Neokaisareiu (na území dnešného severovýchodného Turecka) a donútil posledných Danišmendovcov opustiť emirát a ujsť do Konštantínopola.⁵⁴

Moc Rumského sultanátu v Malej Ázii tak obrovsky vzrástla, priamo úmerne s tým, ako sa zväčšilo jeho územie. Danišmendovský emirát bol zničený a Saláh ad-Dín (známejší ako Saladin), Núr ad-Dínov nástupca, sa najprv musel vysporiadať s opozíciou vo vlastnom štáte, takže pre sultána Kilič Arslana II. nepredstavoval akútne nebezpečenstvo.⁵⁵ Zdalo sa, že pozície sultanátu v Malej Ázii nemôže nikto výraznejšie ohroziť. Opak však bol pravdou. Danišmendovcov prijal cisár v Konštantínopole ako utečencov so všetkými poctami a okamžite vyslal posolstvo k sultánovi, aby stiahol svoje posádky z nedávno obsadených miest. Sultán odmietol Manuelovi vyhovieť, a ten to považoval za porušenie mierovej zmluvy medzi Byzanciou a Rumským sultanátom z roku 1161.⁵⁶ Manuel videl, že si autoritu a sultánovu poslušnosť bude musieť vymôcť násilím a začal reálne zvažovať vojenskú výpravu proti Rumskému sultanátu. Schyľovalo sa k jednej z tragických bitiek byzantských dejín.

⁵¹ CHONIATES, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, ref. 1, s. 68.

⁵² MAGDALINO, *The Empire of Manuel I. Komnenos, 1143 – 1180*, ref. 21, s. 77.

⁵³ LILIE, *Twelfth-Century Byzantine and Turkish States*, ref. 18, s. 40- 41.

⁵⁴ BRAND, Charles M. *Byzantium Confronts the West 1180 – 1204*. Cambridge : Harvard University Press, 1968, s. 16.

⁵⁵ HINDLEY, Geoffrey. *Saladin a počátky džihádu*. Praha : Baronet, 2009. Pozri celú kapitolu 7, s. 105-123. K sultánovi Saladinovi pozri aj *The Encyclopaedia of Islam*, ref. 7, s. 910-914.

⁵⁶ MAGDALINO, *The Empire of Manuel I. Komnenos, 1143 – 1180*, ref. 21, s. 95.

PREDPOKLADY VOJENSKÉHO ŤAŽENIA

Dôvodov, prečo sa Manuel odhodlal k vojenskej výprave proti Rumskému sultanátu, bolo hneď niekoľko a vonkoncom za tým nemôžeme vidieť len snahu o pomoc Danišmendovcom. Predovšetkým po roku 1174 sa narušil dlhoročný status quo v Malej Ázii, kde bola moc primerane rozložená medzi Byzanciu, Rumský sultanát a Danišmendovský emirát. Smrťou Núr ad-Dína sa tento stav zmenil a moc sultanátu rapídne vzrástla najmä na úkor Danišmendovcov. V tomto období navyše Kilič Arslan II. získal vplyvného spojencu, zarytého Manuelovho nepriateľa, nemeckého cisára Fridricha Barbarossu.⁵⁷ Takáto podpora sultanátu zo strany mocného západoeurópskeho panovníka bola pre Manuela jednoducho neprijateľná. Ďalším problémom bola skutočnosť, že na Západe sa Manuel dostal v podstate do úplnej izolácie a stratil takmer všetkých spojencov. Jeho najväčším súperom bol Fridrich Barbarossa, veľkou hrozbou pre Byzanciu boli už desaťročia sicílski Normani, konflikt vypukol aj s Benátkami a ani Lombardská liga a pápež Alexander III. (pontifikát v rokoch 1159 – 1181) už s Manuelom nespoločnocovali tak ako v 60. rokoch 12. storočia.

Nesmieme zabudnúť ani na ďalší faktor, a to problém prestíže. Za vlády Manuela prerástla rivalita medzi západným (Svätá ríša rímska nemeckého národa) a východným (Byzancia) cisárstvom do otvoreného nepriateľstva. Byzantskí cisári sa už stáročia považovali za hegemónov celého kresťanského sveta (aj v tých najťažších časoch aspoň formálne) a ostatných kresťanských vládarov nepovažovali za seberovných. Titul rímskeho cisára (po grécky *basileus ton Romaion*) patrilo podľa nich jedine panovníkovi v Konštantínopole, a preto s obnovením cisárstva na Západe nikdy Byzantínci nesúhlasili. Výprava proti Seldžukom by tak mohla východnému cisárstvu dodať na väčšej vážnosti a sláve i v očiach západných vládcov. Byzantský cisár by sa postavil proti úhlavným nepriateľom kríža, zatiaľ čo západný cisár v tom období bojoval proti pápežovi Alexandrovi III.⁵⁸ Fridrich Barbarossa si vojnou proti pápežovi v očiach kresťanov určite nepolepšil, ale na Manuela by sa mohlo pozerat' ako na cisára odvážne bojujúceho proti Seldžukom, dlhoročným nepriateľom kresťanov na Blízkom východe.

Zničením sultanátu by sa navyše zlepšilo spojenie medzi Konštantínopolom a križiackymi štátmi v Sýrii a Palestíne, nová suchozemská cesta cez Malú Áziu by tak mohla ísť bez problémov územím dovtedy ovládaným Seldžukmi.⁵⁹ Prechod cez oblasti patriace sultanátu by okrem toho cestu do Sýrie výrazne skrátil, čo bol takisto nezanedbateľný faktor. Dobytím Rumského sultanátu by sa zároveň naplnil dlhodobý cieľ Byzantíncov o opätovnom ovládnutí Anatólie, ktorú stratili v priebehu rokov 1071 – 1081.⁶⁰ Sám Manuel napísal v liste pápežovi Alexandrovi III., že už onedlho otvorí novú suchozemskú cestu cez Malú Áziu do Svätej zeme a pápež tak bude môcť vyhlásiť križiacku výpravu, ktorej trasa môže viesť práve týmto územím.⁶¹

⁵⁷ BRAND, *Byzantium Confronts the West 1180 – 1204*, ref. 54, s. 18.

⁵⁸ LILIE, *Byzantium and the Crusader States 1096 – 1204*, ref. 3, s. 213.

⁵⁹ Tamže, s. 213-214.

⁶⁰ LILIE, *Twelfth-Century Byzantine and Turkish States*, ref. 18, s. 44.

⁶¹ Manuelov list sa síce nezachoval, ale jeho obsah vieme vyrozumiť z listu, ktorý obratom napísal pápež francúzskemu kráľovi Ľudovítovi VII. V ňom ho okrem iného vyzýval k účasti na chystanej križiackej výprave.

V roku 1175 už boli prípravy na ťaženie proti sultanátu v plnom prúde. Manuel prikázal opätovne postaviť pevnosť Dorylaion, ktorá bola v tom čase v troskách a v jej okolí táborilo podľa Jána Kinnama okolo 2 000 nomádov.⁶² Budovanie opevnenia neprebiehala bez problémov, robotníci i stráže boli neustále napádaní útočiacimi Turkami.⁶³ Nakoniec sa však rozkaz podarilo splniť a novovybudovanú pevnosť Dorylaion obsadila silná byzantská posádka. Ešte v tom istom roku dal Manuel príkaz zrekonštruovať ďalší oporný bod chystaného ťaženia – pevnosť Soublaion (Byzantíncami nazývaná aj Choma, dnes mestečko Homa v Turecku). Kým Dorylaion mal skôr význam pre obranu byzantských hraníc, Soublaion mal slúžiť ako „odrazový mostík“ na útok na územie Rumského sultanátu.⁶⁴ Počas roka 1175 sa Manuel zdržiaval v Malej Ázii a dohliadal na práce pri výstavbe pevností, podľa Choniata sa vrátil do Konštantínopola až v januári 1176.⁶⁵ Sultán Kilič Arslan II., samozrejme, protestoval proti výstavbe nových byzantských pevností, ale neodvážil sa cisára napadnúť so svojou pravidelnou armádou a rozpútať tak vojnu. Vedel však, že vybudovanie týchto oporných bodov je len predzvesťou veľkej byzantskej ofenzívy, ktorá bude onedlho nasledovať.

PRIEBEH BITKY PRI MYRIOKEFALONE

Na jar roku 1176 vykonával cisár nevyhnutné prípravy súvisiace s chystaným vojenským ťažením.⁶⁶ Podarilo sa mu zhromaždiť obrovskú armádu, ktorej presnú veľkosť síce nevieme, ale podľa odhadov moderných historikov mala vyše 25 000 mužov.⁶⁷ Vojsko bolo zložené z byzantských jednotiek, žoldnierskych oddielov i spojeneckých oddielov. Ťaženia proti sultanátu sa zúčastnili kumánski jazdní lukostrelci i oddiely ťažkých jazdcov Balduina z Antiochie, Manuelovho švagra. Kinnamos uvádza, že Manuel povolal aj spojenecké srbské a uhorské vojsko, tieto oddiely sa však k cisárskej armáde nestihli včas pripojiť a priamo do bojov pri Myriokefalone nezasiahli.⁶⁸ Manuelova osobná stráž pozostávala najmä z elitných zborov varjažskej gardy (*tagma ton Varangon*), ktorej bojovníci boli ozbrojení typickými ťažkými obojručnými sekerami.⁶⁹ Výpravy sa zúčastnili byzantské jednotky popolané z európskej i ázijskej časti ríše, zložené z lukostrelcov, ťažkých a ľahkých pešiakov i jazdcov. Súčasťou vojenskej kolóny boli aj obliehacie mechanizmy skonštruované na prelomenie hradieb Konye a okolo 3 000 nákladných vozov, na ktorých vojsko transportovalo zásoby potravín, vody, krmiva pre kone i ťažné zvieratá, zbrane a vojenskú techniku.⁷⁰

Keďže dobové turecké pramene, ktoré by sa zmieňovali o bitke pri Myriokefalone sa nezachovali, nedokážeme určiť veľkosť ani presné zloženie seldžuckého vojska. Predpokladáme však, že v ňom dominovala ľahká jazda, doplnená o oddiely ťažkých jazdcov

⁶² KINNAMOS, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, ref. 3, s. 220.

⁶³ Tamže, s. 221. Pozri tiež VRYONIS, *Nomadization and Islamization in Asia Minor*, ref. 19, s. 52-53.

⁶⁴ BIRKENMEIER, *The Development of the Komnenian Army 1081 – 1180*, ref. 23, s. 127.

⁶⁵ CHONIATES, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, ref. 1, s. 100.

⁶⁶ KINNAMOS, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, ref. 3, s. 224.

⁶⁷ HALDON, *The Byzantine Wars*, ref. 22, s. 198.

⁶⁸ KINNAMOS, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, ref. 3, s. 224.

⁶⁹ K histórii varjažskej gardy pozri BLÖNDAL, Sigfús – BENEDIKZ, Benedict. *The Varangians of Byzantium*. New York : Cambridge University Press, 2007; KONEČNÝ, Martin. Varjažská garda byzantských cisárov. In *Historická revue*, 20, 2009, č. 6, s. 80-83.

⁷⁰ KINNAMOS, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, ref. 3, s. 224.

ghulámov,⁷¹ ktoré stále patrili k elite moslimských armád i v tomto období.

Obrovské vojsko (na čele ktorého bol sám cisár Manuel Komnénos) opustilo Konštantínopol uprostred leta roku 1176 a postupovalo byzantským územím na západe Malej Ázie, kde neočakávalo neprijemnosti v podobe seldžuckých prepádov. Niketas Choniates následne spomína prechod Frýgiou a dve zastávky vojenskej kolóny v mestách Laodikeia (dnes Denizli v Turecku) a Chonai (rodisko Niketu Choniata, na juhozápade dnešného Turecka).⁷² Odtiaľ smerovala armáda na severovýchod pozdĺž toku rieky Maiandros až k novovybudovanej pevnosti Soublaion.⁷³ Čím viac sa byzantské vojsko blížilo k seldžuckej hranici, tým častejšie začali byť nečakané prepady nomádov. Útoky niekoľkých stoviek ľahkých jazdcov samozrejme nemohli vážne ohroziť cisárovo armádu, ale jednoznačne spomaľovali jej postup a nútili Byzantíncov byť neustále v strehu a v bojovej pohotovosti.

Po príchode do pohraničných oblastí museli Byzantínci čeliť veľmi neprijemnej skutočnosti – Seldžuci zničili všetku úrodu a vypálili aj obyčajnú trávu, aby kone a ťažné zvieratá nemali čo žrať. Ako sa ukázalo, otrávil aj všetky dostupné pramene a potoky v kraji, takže Byzantínci boli odkázaní len na zásoby, ktoré si niesli so sebou.⁷⁴ Tie sa však začali rýchlo miňať a nedostatok čistej pitnej vody spôsobil nielen dezercie, ale čo bolo horšie, aj vypuknutie úplavice v byzantskom vojsku, následkom čoho bojaschopnosť armády, samozrejme, poklesla.

Kilič Arslan II. mal stále rešpekt pred byzantským cisárom i pred silou jeho armády a vyslal k nemu poslov s návrhom na mierové ukončenie konfliktu. Skúsení generáli Manuelovi radili, aby ponuku prijal a neriskoval ťažký boj, keď naňho armáda v dôsledku vypuknutia choroby nie je dostatočne pripravená a tromfy sú na strane Seldžukov.⁷⁵ Manuel sa však nechcel vrátiť z ťaženia s prázdnyimi rukami a poslov povýšene odmietol. Jeho cieľom bolo dobytie Konye za každých okolností, a preto nariadil pokračovať v pochode ďalej na východ. Vojsko na svojej ceste prešlo popri ruinách starobylej pevnosti Myriokefalón (ležiacej na severozápad od Konye, jej pozostatky sú viditeľné ešte aj dnes) a zamierilo k horskému priesmyku Tzivritze (dnes Turrije Boghaz v Turecku).⁷⁶ Na ceste ku Konyi museli prejsť Byzantínci práve týmto priesmykom, ktorý je dlhý asi 24 kilometrov. Okolo priesmyku rástol skoro po celej dĺžke lesný porast, no na niekoľkých miestach sa nachádzali skalnaté bralá a útesy. Kilič Arslan II. správne predpokladal, že Byzantínci budú chcieť prejsť týmto priesmykom, aby si skrátili cestu (obchádzka by pochod výrazne predĺžila) a rozmiestnil tam svojich mužov. John Haldon tvrdí, že Manuel možno predpokladal, že ho Turci nenapadnú priamo v priesmyku, ale až keď z neho bude na druhej strane vychádzať.⁷⁷ Tak by sa dalo vysvetliť, že nezmenil pochodovú formáciu ani počas prechodu úzkou cestou v priesmyku a neurobil základné bezpečnostné opatrenia, ktoré by jeho armádu pred porážkou mohli uchrániť.

Byzantská kolóna (bola dlhá približne 16 kilometrov) vstúpila do priesmyku v nasledovnom rozostavení: 1. predný voj (velitelia Ján Angelos a Andronikos Angelos), 2. východné

⁷¹ NICOLLE, David. *The Armies of Islam 7th – 11th Centuries*. London : Osprey Publishing, 1982, s. 24. K problematike ghulámov pozri aj *The Encyclopaedia of Islam, Vol. II*, ref. 31, s. 1079-1091.

⁷² CHONIATES, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, ref. 1, s. 100.

⁷³ Tamže, s. 101.

⁷⁴ Tamže, s. 101.

⁷⁵ Tamže, s. 101.

⁷⁶ Tamže, s. 101, HALDON, *The Byzantine Wars*, ref. 22, s. 197.

⁷⁷ Tamže, s. 198.

tagmata (velitelia Konštantín Makrodukas a Andronikos Leopardas), 3. pravé krídlo armády (tvorené oddielmi z Antiochie pod velením Balduina), 4. ľavé krídlo armády (veliteľ Theodoros Maurozomes), 5. obliehacie mechanizmy a kolóna nákladných vozov s obsluhou, 6. cisár Manuel Komnénos a jeho osobná stráž (najmä varjažská garda), 7. zadný voj (veliteľ Andronikos Kontostefanos).⁷⁸ Turci ukrytí v priesmyku trpezlivo vyčkali, až kým celá kolóna vpochodovala do zalesnených končín. Predný voj sa stretol len s menšími skupinkami Seldžukov a podarilo sa mu opustiť priesmyk bez vážnejších strát. Jednotky, ktoré boli v tejto časti byzantského vojska, si potom postavili provizórny tábor na neďalekej vyvýšene, kde sa úspešne bránili útočníkom.⁷⁹

Hlavný nápor Seldžukov sa koncentroval na stred kolóny, čiže na rytierov z Antiochie pod velením Balduina a zrejme aj na ľavé krídlo pod velením Theodora Maurozoma. Títo vojaci boli zasypávaní tureckými šípami v takom množstve, že im neostávalo iné, len porušiť formáciu a pokúsiť sa prebiť z priesmyku na vlastnú päsť. Balduin sa vo svojich oddieloch snažil obnoviť poriadok, ale v hluku a panike na bojisku sa to ukázalo ako nemožné. Choniates píše, že veľa mužov pri pokuse zachrániť sa bolo ťažko zranených, sám Balduin padol v boji s tureckou presilou.⁸⁰ Seldžuci medzitým zamerali svoje úsilie na zničenie byzantských obliehacích mechanizmov a kolóny vozov, ktoré v pochodovej formácii Byzantíncov nasledovali za oddielmi Theodora Maurozoma. Útočníkom sa podarilo postrieľať obsluhu vozov i ťažné zvieratá, a obliehacie mechanizmy sa po prívale zápalných šípov rýchlo ocitli v plameňoch. Nanešťastie pre Byzantíncov sa z nich stala akási horiaca barikáda, ktorá úplne znemožnila postup ďalším oddielom. Vojaci boli na úzkej ceste natlačení doslova ako stádo v ohrade a len s vypätím všetkých síl dokázali odrážať turecké útoky.⁸¹

Kilič Arslan II. prikázal svojim mužom obsadiť aj miesto, ktorým Byzantínci vstúpili do priesmyku, aby z tohto pekla nemohol nikto uniknúť. Nepretržité útoky tureckých lukostrelcov si vybrali krutú daň a doslova decimovali byzantskú armádu. Generáli naliehali na Manuela, aby urýchlene vydal rozkazy, ako čo najlepšie zreorganizovať obranu a postupovať ďalej, no ten nebol schopný na tieto žiadosti reagovať. Choniates píše, že „*ho zaliali slzy, nariekal a len pasívne čakal, čo sa bude diať*“.⁸² Jeho dôstojníkom sa ho však napokon predsa len podarilo z tejto agónie dostať a presvedčiť, aby sa ujal velenia a obnovil disciplínu vojska. Byzantínci sa skutočne zmobilizovali a pokračovali v nesmierne pomalom a ťažkom postupe priesmykom, neustále napádaní Turkami. Cisár utrpel v tomto boji niekoľko zranení, rana palčátom mu úplne zdeformovala prilbu a jeho štít sa už ani nedal uniesť, pretože v ňom bolo podľa Choniata zaseknutých až 30 šípov!⁸³ Pozrime sa teraz bližšie na to, ktoré oddiely dokázali uniknúť záhube a objavili sa na druhej strane priesmyku. Už sme si povedali, že predný voj mal len minimálne straty. Rovnaké šťastie mali aj vojaci, ktorým velil Andronikos Kontostefanos, takisto vyviazli bez väčších ťažkostí.⁸⁴ Naopak úplne zničené bolo pravé krídlo Balduina z Antiochie a pravdepodobne ťažké straty malo ľavé krídlo Theodora Maurozoma. Zničené boli obliehacie mechanizmy i kolóna nákladných vozov, ich obsluhu Seldžuci postrieľali. Keďže zranený bol aj samotný cisár Manuel, logicky z toho vyplýva, že ťažké straty musela mať aj varjažská garda, ktorej bojovníci boli vždy

⁷⁸ CHONIATES, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, ref. 1, s. 102.

⁷⁹ Tamže, s. 102.

⁸⁰ Tamže, s. 102.

⁸¹ Tamže, s. 102.

⁸² Tamže, s. 103.

⁸³ Tamže, s. 103.

⁸⁴ BIRKENMEIER, *The Development of the Komnenian Army 1081 – 1180*, ref. 23, s. 131.

v cisárovej blízkosti a chránili ho s nasadením vlastného života.

Hoci Byzantínci utrpeli neporovnateľne väčšie straty ako Seldžuci, aj turecká armáda mala zrejme značný počet ranených a padlých, pretože Kilič Arslan II. vyslal na druhý deň k Manuelovi opätovné posolstvo s mierovým návrhom (Choniates zdôrazňuje, že o mier žiadal sultán).⁸⁵ Viedol ho Hasan ibn Gabras, člen rozsiahleho klanu Gabrasovcov (ovládali najmä bohaté mesto Trapezunt a jeho okolie, dnes Trabzon na severovýchode Turecka), ktorý prestúpil na islam a dostal sa na dvor rumskeho sultána.⁸⁶ Tentoraz už Manuel návrh rokovat' o mieri s radosťou prijal a podmienky, ktoré Gabras predniesol, boli veľmi korektné. Zneli: Byzantínci budú môcť odtiahnuť s celou armádou naspäť na územie, ktoré je pod ich kontrolou, bez toho, aby boli obťažovaní seldžuckým vojskom. Po príchode do vlasti však dá Manuel príkaz na okamžité zničenie oboch novovybudovaných pevností Dorylaion i Soublaion.⁸⁷ Cisárovi bolo jasné, že nemá na výber. Keďže v priesmyku stratil obliehacie mechanizmy i nákladné vozy, vedel, že ďalší postup na východ je úplne zbytočný, pretože cieľ ťaženia (teda dobytie Konye) sa už nepodarí dosiahnuť.⁸⁸ Manuel so sultánovým návrhom súhlasil a medzi oboma stranami bol podpísaný mier.

Byzantológovia sa väčšinou zhodujú v odpovedi na otázku, prečo bola Manuelova armáda pri Myriokefalone porazená. John Haldon jednoznačne argumentuje, že cisár podcenil silu nepriateľa a úplne zanedbal prieskum oblasti, cez ktorú armáda musela prejsť.⁸⁹ Vojenské príručky Byzantíncov radia vyhýbať sa pri pochodoch takýmto priesmykom a odporúčajú radšej ich obísť, aj keď to predĺži čas pochodu. Ak sa priesmyku nedá vyhnúť, je nutné urobiť najprv jeho podrobný prieskum a zistiť pozície nepriateľa, prípadne iné nebezpečenstvo. A to cisár neurobil. Manuel navyše vôbec nezmenil pochodovú formáciu svojej armády počas postupu priesmykom, čo sa ukázalo ako obrovská chyba, pretože obliehacie mechanizmy a nákladné vozy situované v strede úplne zahatali prechod zvyšnej časti vojska.⁹⁰ Výsledkom týchto taktických chýb bola porážka veľkej Manuelovej armády.

DÔSLEDKY BITKY PRI MYRIOKEFALONE

Už v úvode tejto štúdie sme si povedali, že Manuel sám prirovnával svoju porážku pri Myriokefalone k porážke Romana IV. Diogéna pri Mantzikerte, ku ktorej došlo o storočie skôr.⁹¹ Na prvý pohľad sa tak Manuelovi skutočne mohlo zdať, jeho armáda bola Seldžukmi porazená, obliehacie mechanizmy zničené, plán ťaženia stroskotal a Turci navyše získali ako vojnovú korisť aj zlato z cisárovej pokladnice. Keď sa však pozrieme na celú situáciu s odstupom času, bitka pri Myriokefalone určite nemala taký negatívny dopad ani na byzantskú armádu, ani na samotnú ríšu. Pokúsme sa najskôr o akúsi krátku rekapituláciu porážky Byzantíncov pri Mantzikerte: 1. byzantský cisár Romanos IV. Diogénes bol zajatý Seldžukmi, spolu s ním sa vo väzení ocitla aj časť jeho dôstojníkov a vojakov, 2. v boji

⁸⁵ CHONIATES, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, ref. 1, s. 106-107; CAHEN, *Pre-Ottoman Turkey*, ref. 25, s. 104.

⁸⁶ BRAND, Charles M. *The Turkish Element in Byzantium, Eleventh-Twelfth Centuries*. In *Dumbarton Oaks Papers*, 43, 1989, s. 21.

⁸⁷ CHONIATES, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, ref. 1, s. 107.

⁸⁸ LILIE, *Die Schlacht von Myriokephalon (1176)*, ref. 17, s. 268.

⁸⁹ HALDON, *The Byzantine Wars*, ref. 22, s. 200-201.

⁹⁰ BIRKENMEIER, *The Development of the Komnenian Army 1081 – 1180*, ref. 23, s. 132-133.

⁹¹ CHONIATES, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, ref. 1, s. 108.

zomrelo okolo 10 – 15 % z celkového počtu byzantských vojakov. Armáda tak bola Seldžukmi skôr rozohnaná ako totálne zničená, 3. onedlho po prehratej bitke sa v krajine rozpútala dlhotrvajúca občianska vojna, ktorá v podstate trvala až do roku 1081. Počas tohto zlomového obdobia sa Seldžuci natrvalo usadili v Malej Ázii a obsadili celú Anatóliu, ktorú sa Byzantíncom už nikdy nepodarilo získať späť.⁹²

Teraz sa vráťme k situácii v Byzancii po bitke pri Myriokefalone. Predovšetkým ani Manuel, ani žiadny z jeho dôstojníkov sa nedostal do seldžuckého zajatia. Byzantská armáda síce bola porazená, ale určite nemôžeme hovoriť o vojenskej katastrofe. Jej silu si zrejme uvedomoval aj sultán Kilič Arslan II., a preto opätovne ponúkol návrh na mierové ukončenie konfliktu. Že byzantská armáda nestratila po porážke bojaschopnosť, je evidentné aj z udalostí, ktoré nasledovali bezprostredne po bitke. Manuel totiž splnil len časť dohody s Kilič Arslanom II., zbúrať dal iba Soublaion, Dorylaion si ponechal a jeho posádku ešte zosilnil.⁹³ Manuel si musel byť vedomý sily svojej armády, keď si trúfol nesplniť sultánovu požiadavku, čo logicky viedlo k pokračovaniu vojny so Seldžukmi. Sultán okamžite zahájil novú vlnu útokov na byzantské územie na západe Malej Ázie, no Byzantíncom sa podarilo Turkov poraziť a na čas tieto nájazdy zastavili. Ak by bol Myriokefalon katastrofálnou porážkou pre byzantskú armádu, určite by nebola schopná niekoľko mesiacov nato odraziť seldžucké vojsko o sile 24 000 mužov!⁹⁴ Takisto nedošlo k žiadnym významným územným stratám ríše bezprostredne po bitke. Západná Malá Ázia ostala naďalej v moci Byzantíncov a hranica s Rumským sultanátom bola dobre strážená. Seldžuci síce naďalej podnikali občasné vpády na byzantské územie, ale to robili aj predtým, a byzantské posádky boli stále dostatočne silné na to, aby útočníkov odrazili.

Myriokefalon však znamenal koniec ofenzívy Byzantíncov v Malej Ázii. Manuel sa musel definitívne vzdať myšlienky o dobytí Rumského sultanátu a obsadení Anatólie. Nepriamym dôsledkom byzantskej porážky bola aj postupná strata Kilíkie, kde byzantské pevnosti v priebehu niekoľkých rokov po Manuelovej smrti obsadili Seldžuci a Arméni.⁹⁵ Tým sa nadobro prerušila suchozemská cesta spájajúca Byzanciu s križiackymi štátmi na Blízkom východe a Antiochia sa postupne vymanila aj spod formálnej byzantskej zvrchovanosti.

Azda najbolestivejšou bola pre Manuela strata prestíže jeho majestátu i Byzancie ako ríše v očiach západných panovníkov, ktorá nasledovala po bitke pri Myriokefalone. Asi najlepším dôkazom toho je list, ktorý v roku 1179 napísal Fridrich Barbarossa cisárovi Manuelovi a oslovuje ho v ňom len ako „kráľa Grékov“, čo bolo pre byzantského cisára veľmi ponižujúce.⁹⁶

Hrôzy, ktoré Manuel v priesmyku Tzivritze osobne zažil, i udalosti nasledujúceho obdobia sa jednoznačne podpísali na fyzickom i psychickom stave starnúceho panovníka. Manuel I. Komnénos, jeden z najslávnejších cisárov v histórii Byzancie, zomrel presne štyri roky a jeden týždeň po bitke pri Myriokefalone, 24. septembra 1180.⁹⁷

⁹² KONEČNÝ, *Mantzikert 1071*, ref. 2, s. 71-72.

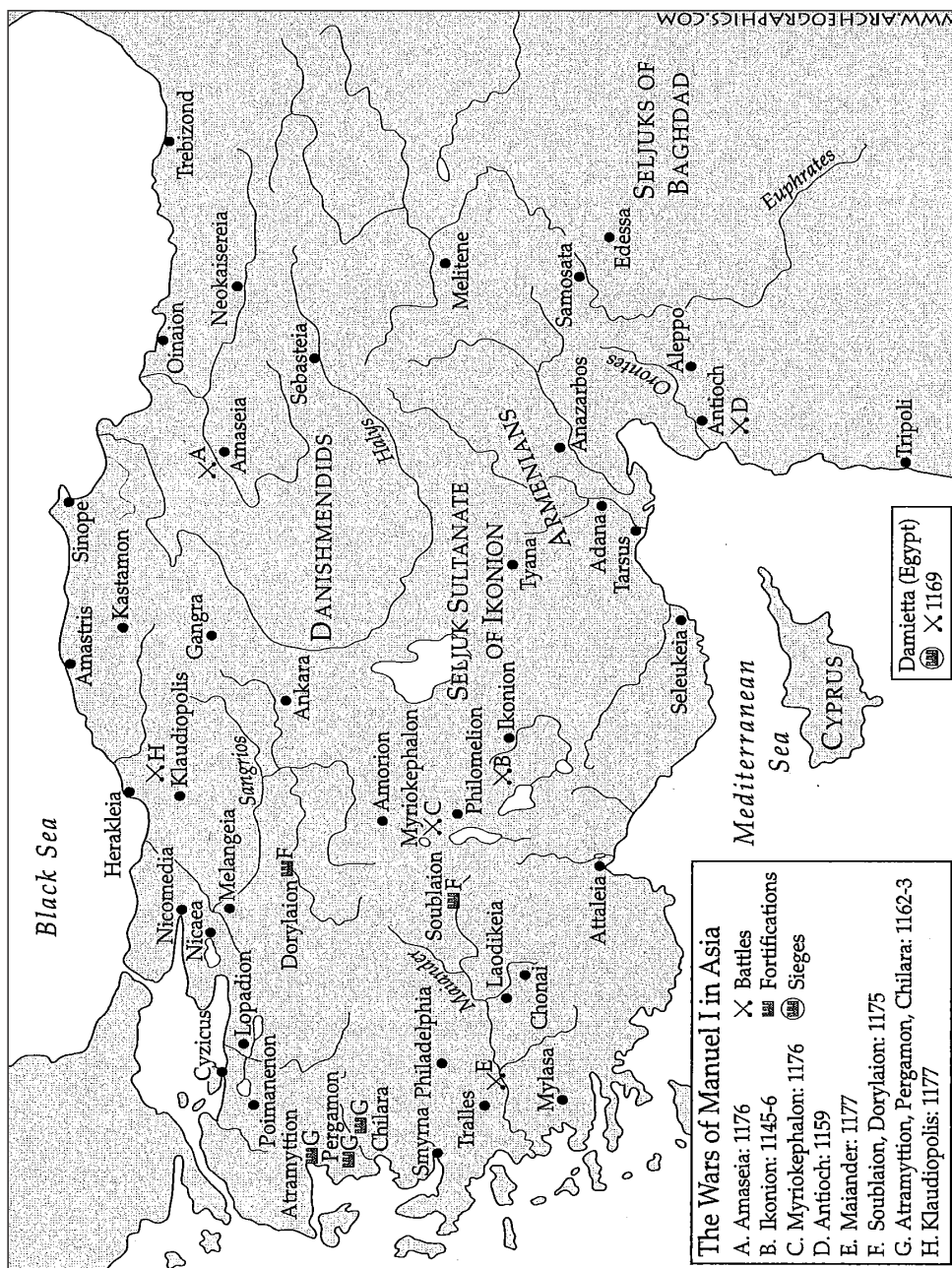
⁹³ LILIE, *Die Schlacht von Myriokephalon (1176)*, ref. 17, s. 269.

⁹⁴ CHONIATES, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, ref. 1, s. 108.

⁹⁵ LILIE, *Die Schlacht von Myriokephalon (1176)*, ref. 17, s. 269-270.

⁹⁶ ANGOLD, *The Byzantine Empire 1025 – 1204. A political history*, ref. 41, s. 194.

⁹⁷ CHONIATES, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, ref. 1, s. 125.

Mapa znázorňujúca ťaženia Manuela Komnéna v Malej Ázii popisované v štúdiu.

Zdroj: BIRKENMEIER, John. *The Development of the Komnenian Army 1081 – 1180*, ref. 23 s. xxi.

M. KONEČNÝ: SCHLACHT VON MYRIOKEPHALON IM JAHRE 1176:
DIE LETZTE OFFENSIVE VON MANUEL KOMNENOS

Die Schlacht von Myriokephalon, die im Mittelpunkt des vorliegenden Beitrags steht, wird von den Byzanthologen als eine der bedeutendsten Schlachten in der tausendjährigen Geschichte des Byzantinischen Reiches angesehen. In der Einführung des Artikels werden zum einen die bis dato vorhandenen Quellen sowohl byzantinischer, als auch nichtbyzantinischer Provenienz, und zum anderen sekundäre Quellen, hauptsächlich Literatur, die einen direkten Bezug auf das präsentierte Thema hat, aufgelistet. Die folgenden Seiten des Beitrags stellen eine eingehende Analyse der außenpolitischen Lage des Byzantinischen Reiches im Osten während der Herrschaft von Kaiser Manuel Komnenos (1143 – 1176). Der Autor befasst sich mit den Beziehungen zwischen Byzanz und dem Sultanat Rum, dem Danischmadinen Emirats, als auch zu den Kreuzrittern und dem Fürstentum Antiocheia. Er schildert die äußerst komplizierte politische Lage in Kleinasien in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts in den Interessensbereich des Byzantinischen Reiches in diesem Gebiet, weist auf die Hauptgründe hin, die Manuel Komnenos zu diesem Militärfeldzug bewegt haben und beschreibt seine politischen und militärischen Ziele. Im zweiten Teil des Beitrags wird das Augenmerk auf die Schilderung des eigentlichen Feldzugs der Byzantiner durch Kleinasien bis hin zur Festung Myriokephalon gerichtet, wo es am 17. September 1176 zur Schlacht zwischen den Byzantinern und den Seldschuken kam. Die Stärke der ungefähr 25 000 Mann zählenden byzantinischen Armee, zusammengesetzt aus byzantinischen Verbänden, Truppen des Fürstentums Antiocheia, sogar Engländern und Dänen, war beeindruckend. Das kaiserliche Heer war zwar zahlenmäßig stark, gut bewaffnet und ausgerüstet, sah sich jedoch unterlegen in der Schlacht, zu der es im Engpass von Tzybritzi, unweit des erwähnten Myriokephalon, kam. Die Gründe der Niederlage lagen vor allem in der unausreichenden Geländeerkundung der schlechten Einschätzung der Zahl der gegnerischen Kräfte. In dieser Schlacht wurden einige Verbände der byzantinischen Armee gänzlich zerschlagen, und Manuels Schwager, Balduin von Antiocheia, kam ums Leben. Der Kaiser sah sich gezwungen, seine Hoffnungen auf die Eroberung der Hauptstadt des Sultanats, Konya (Ikonion), aufgeben zu müssen, und unterschrieb mit Sultan von Rum, Kilidsch Arslan II., einen Friedensvertrag. Die Bedeutung dieser Schlacht lag darin, dass die Seldschuken ihre Machtstellung in Kleinasien bestätigen konnten und durch ihren Sieg den Plan der Byzantiner auf eine Reconquista Anatoliens definitiv zunichte machten. Die Gefechte zwischen den beiden Seiten setzten sich bis 1176 fort, mit wechselnden Erfolgen auf beiden Seiten, ohne dass eine von ihnen eine Übermachtstellung dadurch erzwingen konnte. Die Byzantiner sahen sich in dieser Phase hauptsächlich auf Abwehrkämpfe bedacht und waren nicht mehr im Stande, einen Feldzug, der mit der Offensive gegen das Sultanat Rum zu vergleichen wäre, zu unternehmen. Myriokephalon wurde somit zur Grabstelle für die Hoffnungen der Byzantiner auf eine Wiederherstellung der alten Grenzen des Reiches aus dem 11. Jahrhundert, noch vor der tragischen Schlacht von Mantzikert.